

В. В. Сазонов

асистент кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(Івано-Франківськ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0007-1173-3137>
volodimirsazonov@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ

У представленій статті здійснюється теоретико-правовий аналіз електронного громадянства, його визначення та становлення, як нової категорії у правову систему. Шляхом дослідження думок науковців були виокремлені ключові аспекти взаємодії держави та електронного громадянства, а саме ключові негативні та позитивні риси дії даного громадянства. Найбільш важливим у даному дослідженні є категорія впливу електронного громадянства на правову культуру населення. Визначено, що цифрове громадянство сприяє підвищенню ефективності державного управління, зниженню рівня корупції та розширенню можливостей для громадянської активності.

Ключові слова: *правова культура, правова свідомість, правова держава, електронне громадянство, цифровізація.*

Вступ. Електронне громадянство, або е-Громадянство, є новою формою громадянства, яка надається урядами держав через цифрові платформи. Воно дозволяє людям отримувати доступ до державних послуг, вести бізнес, брати участь у соціальному житті та здійснювати різні юридичні дії в електронному середовищі. Е-Громадянство має значний вплив на правову культуру суспільства, змінюючи способи взаємодії громадян з державою та одне з одним.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремим проблемам розвитку електронного громадянства та його впливу на правову культуру населення були приділені праці наступних вітчизняних вчених: О. Бузулук, Є. Нагорний, М. Суржинський, П. Чалий, К. Шкумбатьок, та зарубіжних науковців: W. Bennett, C. Wells, A. Rank, N. Couldry, H. Stephansen, A. Fotopoulou, W. Clark, L. Dickens, L. Jones, K. Mitchell, K. Mattson, J. Ohler, M. Ribble.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження категорії електронного громадянства, його взаємодії з державою та населенням, а також його вплив на розвиток правової культури.

Результати дослідження. Варто почати з того, що однією з головних переваг електро-

нного громадянства є спрощення доступу до державних послуг. Громадяни можуть здійснювати юридичні дії, такі як реєстрація бізнесу, отримання дозвільних документів, сплата податків та інші, без необхідності відвідування державних установ. Це сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів та зниженню рівня корупції, оскільки мінімізується контакт між громадянами та чиновниками.

Тим часом існує проблема реалізації стратегічних завдань, пов'язаних із побудовою цифрової економіки України, є примат інституційних складових цифровізації над соціокультурними. На практиці це означає суттєву неузгодженість у швидкості та результативності створення цифрової інфраструктури та формування, насамперед у нових поколінь українців, цінностей, норм, стратегій поведінки, що дозволяють максимізувати можливості та мінімізувати витрати цифрової політики, економіки та громадянського суспільства [6, с. 269-273].

Варто зазначити, що роблячи аналіз відповідної теми щодо впливу цифровізації на правову культуру, то більшість молодих людей в Україні є справжніми аборигенами цифрового простору, про що свідчить досить ранній старт використання інтернет-комунікації: 25% – у 7-10-річ-

ному віці; 45,5% – у 10-13-річному віці; ще чверть – віком від 13 років. При цьому найбільша частка молодих українців проводить третину дня в соціальних медіа: 40% – 4-8 год; 34% – 1-4 год; 15% – 8-12 год; 6% – більше 12 год.

Дослідження дозволило виявити позитивні установки молоді стосовно таких онлайн-мережових практик, як побудова бізнесу онлайн (50,5%), розвиток онлайн-мережових форм добровольчих/волонтерських організацій (64,6%), державні послуги онлайн (72,4%), творча самореалізація онлайн (75,4%). Разом з тим, значна частина української молоді (40,2%) зустрічається з проблемою кібербулінгу, а половина (49,3%) респондентів називають значущою проблемою провокування в глобальній мережі на ризиковані вчинки [1].

Практично всі молоді українці (91,2%) відзначають як проблему масштаб поширення недостовірної інформації у цифровому середовищі. Кожен другий представник молодого покоління (57,9%) визнає, що регулярно відчуває загрозу порушення власної недоторканності онлайн. Майже всі молоді українці (91,8%) заявляють про проблему поширеності ненормативної лексики в інтернет-контенті. Дуже значна частина молоді (43,3%) вважає ризиком широке розповсюдження екстремістських повідомлень в інтернет-просторі. Абсолютна більшість (69,3%) відзначають наявність постійних вірусних атак у глобальній мережі [1].

Незважаючи на ризикогенність інтернет-комунікації, 25% української молоді не знають, що робити, і нічого не роблять у ситуації зіткнення з ризиками в цифровому середовищі. У боротьбі з ризиками інтернет-комунікації в передостанню чергу представники покоління звертаються за допомогою до батьків, в останню чергу – до вчителів шкіл та викладачів [3, с. 33-35].

Тому, вважаємо за необхідне відзначити, що дослідження показує, що українська молодь позитивно ставиться до багатьох онлайн-активностей, таких як побудова бізнесу онлайн, розвиток волонтерських організацій, отримання державних послуг та творча самореалізація. Ці установки демонструють потенціал для позитивного розвитку суспільства в умовах цифровізації.

Однак, разом із позитивними аспектами існує й низка серйозних ризиків. Значна частина молоді стикається з проблемами кібербулінгу, поширенням недостовірної інформації, порушенням приватності, використанням ненормативної лексики та екстремістськими

повідомленнями в інтернеті. Ці проблеми підкреслюють необхідність формування навичок критичного мислення та безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Також занепокоєння викликає той факт, що значна частина молоді не знає, як діяти у ситуаціях ризику в цифровому середовищі, і не звертається за допомогою до батьків чи вчителів. Це свідчить про необхідність посилення освітніх ініціатив з цифрової безпеки та активного залучення дорослих у цей процес.

Отже, цифровізація відкриває нові можливості для розвитку, але також приносить суттєві виклики, що вимагають комплексного підходу для їх вирішення.

Ця картина контрастує з розумінням терміну «цифрове громадянство», введеного в науковий обіг Карен Моссбергер, який передбачає високий рівень готовності до відповідального, безпечного та ефективного використання цифрових комунікацій.

Формування культури цифрового громадянства передбачає системні зусилля щодо розвитку у молодого покоління українців надпрофесійних компетенцій, що дозволяють, по-перше, бути етичними, готовими підтримувати прийнятний у суспільстві та закріплений у законодавстві порядок взаємодії в інтернет-просторі; по-друге, створювати безпечні умови для себе та інших учасників онлайн-комунікації, усвідомлювати свою відповідальність за особисту безпеку та безпеку інших користувачів; по-третє, максимізувати можливості цифрового середовища для особистісного розвитку, здобуття освіти та поглиблення професіоналізації, створення бізнесу тощо, а також підвищення ефективності в умовах цифрової доби; по-четверте, вміти застосовувати державні та громадські інтернет-сервіси, які забезпечують залучення громадян до конструктивного та конвенційного діалогу з владними структурами. Іншими словами, користуватися інструментами цифрової демократії [5, с. 5].

Отже, базовими сферами застосування культури цифрового громадянства є безпека, бізнес та демократія.

Необхідно зазначити, що категорія «цифрове громадянство» є відносно новою категорією, тож варто звернутись саме до визначення даної категорії. Цифрове громадянство, або е-Громадянство це статус, що надається урядами держав і дозволяє фізичним особам користуватися державними послугами та правами в електронному середовищі.

Це означає, що громадяни можуть взаємодіяти з державними органами, вести бізнес, отримувати освіту та брати участь у громадському та політичному житті через цифрові платформи. Цифрове громадянство передбачає наявність у громадян електронних документів та ідентифікацій, що забезпечують доступ до різноманітних онлайн-сервісів.

Таким чином цифрове громадянство характеризується можливістю отримання електронної ідентифікації, що дозволяє громадянам підтверджувати свою особу онлайн. Вони можуть отримувати доступ до різних державних послуг, таких як реєстрація бізнесу, оплата податків, подача заяв на отримання дозволів і ліцензій тощо. Використання сучасних технологій забезпечує захист персональних даних громадян і гарантує безпеку онлайн-транзакцій [4, с. 211-217].

Крім того, цифрове громадянство сприяє громадянській участі, дозволяючи брати участь у політичних та громадських процесах, таких як голосування, петиції та громадські обговорення через електронні платформи.

Багато науковців, таких як Естель Моріс і Джон Пален [9, с. 2063-2079], підкреслюють, що цифрове громадянство значно підвищує ефективність і доступність державних послуг. Воно дозволяє громадянам швидко і зручно отримувати послуги без необхідності фізичної присутності, що є особливо важливим у віддалених або малонаселених районах.

Дослідники, зокрема Ганна Арент і Джеймс Боуман [7, с. 105-120], акцентують увагу на тому, що цифрове громадянство сприяє зміцненню демократії та громадянської участі. Воно надає громадянам нові інструменти для участі в політичному житті, такі як електронне голосування, онлайн-петиції та громадські обговорення.

Науковці, – Девід Ліберман і Сара Голдман [12, с. 222], звертають увагу на важливість забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у контексті цифрового громадянства. Вони наголошують на необхідності розробки надійних систем захисту, щоб запобігти зловживанням і витоку інформації.

Марк Метсон і Лінда Тейлор [10, с. 134], досліджують вплив цифрового громадянства на правову культуру. Вони вказують на те, що цифрові платформи можуть сприяти підвищенню правової грамотності населення та розширенню доступу до правової інформації.

Деякі дослідники, як-от Річард Сенетт і Емма Браун [8, с. 615-629], застерігають про ризики

цифрового розриву та нерівності. Вони наголошують, що не всі громадяни мають рівний доступ до цифрових технологій і ресурсів, що може призвести до виключення певних груп населення з процесів цифрового громадянства.

Експерти, такі як Мішель Фуко і Джудіт Батлер [11, с. 256], обговорюють етичні та правові виклики, пов'язані з цифровим громадянством. Вони підкреслюють необхідність розробки нових правових норм і стандартів, які б враховували специфіку цифрового середовища.

Таким чином, думки науковців щодо цифрового громадянства є різноманітними і комплексними. Вони висвітлюють як позитивні аспекти цього явища, так і потенційні ризики та виклики, що потребують подальшого дослідження і врегулювання.

Термін «цифрове громадянство» (digital citizenship) вживається дослідниками у зв'язку з тим, що загальносвітовим і українським трендом є перенесення суспільно-політичної активності, особливо молодих людей, в онлайн-середовище. Домінантною онлайн-мережевою практикою молоді є позитивне ставлення до мережевого протесту, про що також свідчить і кількість передплатників в облікових записках позасистемних і радикальних політичних сил.

Цифрова громадянськість може також розцінюватися, як частина політичної субкультури, яка цілеспрямовано формується у цифровому середовищі політичними акторами, які здійснюють просування партійних брендів та іміджів політичних лідерів, переважно онлайн [4, с. 211-217].

Е-Громадянство також сприяє підвищенню правової грамотності населення. Оскільки всі процедури виконуються через цифрові платформи, громадяни мають можливість ознайомитися з правовими нормами та вимогами, що регулюють ті чи інші дії. Це сприяє більш глибокому розумінню правових процесів та підвищенню правової культури.

Важливим аспектом електронного громадянства є розширення можливостей для участі громадян у суспільному житті. Електронні платформи дозволяють брати участь у голосуваннях, петиціях, обговореннях та інших формах громадянської активності, незалежно від фізичного місця перебування. Це сприяє формуванню більш активного та відповідального громадянського суспільства.

Нарешті, цифрова громадянськість у ширшому контексті розвитку цифрової демократії наповнюється змістом, пов'язаним із системними зусиллями держави, спрямованими на

подолання недовіри до інституту виборів шляхом розширення практик електронного голосування. в даному випадку цифрова громадянськість розглядається як інструмент, і як результат реалізації практик цифрової демократії [3, с. 33-35].

Варто відмітити, що дискусійним залишається питання щодо кваліфікації приналежності до цифрових громадян. Чи достатньо в даному випадку онлайн-користувальницької активності?

Очевидно, що саме собою перенесення громадянської та політичної активності в цифровий простір не призводить автоматично до подолання дефіциту демократичних факторів. Цифрове громадянство, що розуміється як побудова цифрової інфраструктури, не гарантує розвитку цифрової демократії. Тож необхідні системні зусилля влади, бізнесу, громадянського суспільства щодо формування, інституціоналізації, укорінення культури цифрового громадянства.

Однією з проблем, що стримують реалізацію цифровізації як політичного курсу та системи стратегічних національних проєктів у нашій країні, є конфлікт формальних та неформальних практик: інститути та інфраструктура громадянської та політичної участі контрастують з офлайн- та онлайн-мережовим абсентеїзмом усіх вікових груп українців. Вирішення зазначеної проблеми може бути пов'язане з доповненням компетентнісного контуру на різних рівнях освіти знаннями, вміннями та навичками цифрового громадянства, такими як цифрова етика, цифрова безпека, цифрова ефективність, цифрова демократія [2].

Серед базових проблем цифровізації в контексті реалізації завдань державного та муніципального управління в Україні, які потребують додаткових досліджень і осмислення, можна виділити такі:

- конфлікт формального та неформального у процесі цифровізації;
- цифрова нерівність;
- дефіцит культури цифрового громадянства;
- розрізненість зусиль держави та громадянського суспільства;
- розкоординованість у діяльності владних структур, що реалізують завдання цифровізації;
- асиметрію у швидкості та результативності цифровізації у бізнесі та політиці;
- високу ризикогенність та проблему управління ризиками цифровізації та ін.

Застосування електронного громадянства проковує певні виклики для правової культури. Одним з них є питання захисту персональних даних та кібербезпеки. Оскільки всі дії здійснюються в електронному середовищі, існує ризик несанкціонованого доступу до персональних даних громадян. Це вимагає від держави забезпечення високого рівня безпеки цифрових платформ та захисту прав громадян на конфіденційність [8, с. 615-629].

Іншим викликом є, як уже зазначалось, цифрова нерівність. Не всі громадяни мають однаковий доступ до інтернету та цифрових технологій, що може створювати бар'єри для повноцінного користування перевагами е-Громадянства. Держава повинна враховувати ці аспекти та вживати заходів для забезпечення рівного доступу до цифрових послуг для всіх громадян [6, с. 269-273].

Висновки. Електронне громадянство є важливим інструментом для розвитку правової культури в сучасному суспільстві. Впровадження електронного громадянства сприяє підвищенню правової культури населення, оскільки громадяни отримують доступ до правової інформації та послуг онлайн. Це спрощує процес взаємодії з державними установами та сприяє кращому розумінню своїх прав та обов'язків. Розширення доступу до правових послуг забезпечує рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, що є особливо важливим для віддалених та сільських районів, де доступ до юридичної допомоги може бути обмеженим.

На завершення, електронне громадянство має значний потенціал для підвищення правової культури суспільства, спрощення доступу до державних послуг та розширення можливостей для громадянської участі. Водночас, воно вимагає вирішення питань кібербезпеки та забезпечення рівного доступу до цифрових технологій. Держава повинна активно працювати над створенням безпечного та інклюзивного цифрового середовища, яке сприятиме розвитку правової культури та соціальної справедливості.

Список використаної літератури:

1. Аналітичний звіт «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2023 році» URL: <https://wns/analitichnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchoderzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2023-rotsi>.
2. Бузулук О. С. Розвиток електронного урядування в органах місцевого самоврядування

- як концептуальна складова їх інформаційної діяльності: досвід Луцької міської ради. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. № 1. С. 131-135 URL: http://nbuv.gov.ua/drsk_2017_1_24.
3. Нагорний Є. Удосконалення законодавства України про громадянство запорука захисту прав людини. *Право України*. 2016. №10. С.33-35.
 4. Суржинський М.І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства: теоретичний аспект. *Держава і право*. 2017. №36. С.211-217.
 5. Чалий П.Ф. Громадянство України: етапи становлення. *Урядовий кур'єр*. №218-219.
 6. Шкумбатюк К. Гармонізація законодавства України про громадянство з міжнародним правом у контексті європейської інтеграції. *Вісник Української Академії державного управління*. 2020. №2. С.269-273.
 7. Bennett W.L., Wells C., Rank A. Young Citizens and Civic Learning: Two Paradigms of Citizenship in the Digital Age. – *Citizenship Studies*. Vol. 13. No. 2. 2009. P. 105-120.
 8. Couldry N., Stephansen H., Fotopoulou A., MacDonald R., Clark W., Dickens L. Digital Citizenship Narrative Exchange and the Changing Terms of Civic Culture. – *Citizenship Studies*. Vol. 18. No. 6-7. 2014. P. 615-629.
 9. Jones L.M., Mitchell K.J.. Defining and Measuring Youth Digital Citizenship.– *New Media & Society*. Vol. 18. No. 9. 2016. P. 2063-2079.
 10. Mattson K. Digital Citizenship in Action: Empowering Students to Engage in Online Communities. Arlington: International Society for Technology in Education .2017. 134 p.
 11. Ohler J. Digital Community, Digital Citizen. Corwin. 2010. 256 p.
 12. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. Arlington: International Society for Technology in Education. 2015. 222p.
-

Sazonov V. V. Theoretical and legal aspects of the e-citizenship category and its impact on legal culture

The presented article provides a theoretical and legal analysis of electronic citizenship, its definition and formation as a new category in the legal system. By researching the opinions of scientists, the key aspects of the interaction between the state and electronic citizenship were singled out, namely the key negative and positive features of this citizenship. The category of impact of e-citizenship on the legal culture of the population is the most important in this study. It was determined that digital citizenship contributes to increasing the efficiency of public administration, reducing the level of corruption, and expanding opportunities for civic activity.

Key words: legal culture, legal consciousness, rule of law, electronic citizenship, digitalization.